

HISTORIA BOBRA EUROPEJSKIEGO W POLSCE I OBECNY STAN POPULACJI

The history of the Eurasian beaver in Poland
and the current population state

Rita Rakowska, Alina Stachurska-Swakoń (Kraków)

Streszczenie

Bóbr europejski (*Castor fiber* Linnaeus, 1758) jest jednym z nielicznych dużych ssaków występujących obecnie na terenie Polski. Jego liczebność na przestrzeni kilkuset lat zmieniała się drastycznie wskutek polowań, dostępności siedlisk oraz zmian w statusie ochronnym. Kluczowe znaczenie dla istnienia populacji w Polsce miała decyzja o reintrodukcji gatunku w 1974 r. Obecnie jest on pospolicie występującym gatunkiem na obszarze Polski, a populacja szacowana jest na ponad 127 000 osobników. Niniejszy artykuł zbiera informacje dotyczące historii ochrony gatunku oraz ukazuje fluktuacje w jego liczebności.

Abstract

The Eurasian beaver (*Castor fiber* Linnaeus, 1758) is one of the few large mammals occurring in Poland. Over the centuries number of beavers have dropped as a result of hunting, availability of habitats and changes in the protection status. The decision to reintroduce the species in 1974 was crucial for restoration of the threatened Polish population. Currently, beaver is a commonly distributed species in the area of Poland. What is more, species population is estimated at around 127,000 individuals. This article summarizes the information on the history of species protection and fluctuations in its numbers.

Ryc. 1. Efekt działalności bobra europejskiego – staw bobrowy. Bieszczadzki Park Narodowy, potok Syhłowaciec, 2018 r., fot. R. Rakowska.

Wstęp

Bóbr europejski (*Castor fiber* Linnaeus, 1758) jest największym gatunkiem gryzoni (*Rodentia*) śródłądowych w Eurazji związanych ze środowiskiem wodno-łądowym. Może się osiedlać na terenach leśnych i nieleśnych, w śródleśnych jeziorach, nizinnych rzekach, terenach bagnistych, stawach, rowach melioracyjnych oraz w potokach górskich. Jest zwierzęciem silnie terytorialnym, a wielkość zajmowanego terytorium zależy od dostępności pokarmu. Bazę pokarmową stanowią rośliny dostępne w strefie przybrzeżnej, zarówno zdrewniałe, jak i zielne oraz rośliny wodne [np. 3, 4, 12]. Na działalność bobrów składają się takie czynności jak: zgrzyzanie drzew, budowa żeremi, kopanie nor oraz budowa tam, w wyniku czego powstają stawy bobrowe (Ryc. 1). Obecność i działalność tych zwierząt zmienia lokalne środowisko przyrodnicze, co jest postrzegane przez badaczy zarówno w aspektach pozytywnych, jak i negatywnych [np. 3, 4, 6, 8, 11, 14].

Celem niniejszego opracowania jest przybliżenie historii gatunku, który w Polsce niemalże wyginął za sprawą człowieka oraz ukazanie aktualnej liczebności populacji gatunku, która współcześnie, również za sprawą człowieka, może być oceniana jako bardzo liczna.

Bóbr europejski w Polsce – rys historyczny

Spośród żubrów, turów, rosomaków, niedźwiedzi i bobrów występujących w pralasach puszczy litewskich, ruskich i polskich, to właśnie ten ostatni został jako pierwszy prawnie objęty ochroną. Stało się to za sprawą pierwszego króla Polski, Bolesława Chrobrego, który w XI wieku wydał tzw. regale bobrowe. W zarządzeniu tym określono prawa, które miał władca, obowiązki jego poddanych, jak również kary (bardzo surowe, wliczając okaleczenia) za różnorakie formy kłusownictwa [6, 10, 18]. Z pożądanej skóry bobrów szyto futra, nakrycia głowy zwane kołpakami oraz kołnierze dla możnych [9]. Polowano na tego gryzonia również dla mięsa z ogona (tzw. plusk), który jadano w trakcie postu oraz dla „stroju bobrowego” (*castoreum*), czyli wydzieliny gruczołów skórnych. Powszechnie uważano, że *castoreum* posiada właściwości lecznicze i niejednokrotnie podawane było jako jeden ze składników różnych medykamentów, o czym świadczą XV-wieczne recepty lekarskie [4, 9, 19]. W XII wieku prawo do polowań na bobry rozszerzono, otrzymali je książęta oraz hierarchowie kościoła, co w rezultacie spowodowało spadek liczebności populacji bobra europejskiego

na ziemiach polskich. Kolejnym czynnikiem prowadzącym do zmniejszania liczebności w XII wieku były zmiany w powierzchniach lasów [1, 6, 12]. Wzrost zaludnienia i polowań spowodował, że do ochrony gatunku powołano straż (*custodes castorum*) oraz urząd bobrowniczy, którego zadaniem było opiekowanie się zwierzętami na ziemiach książęcych [6, 9, 12]. Król Zygmunt Stary w 1529 roku w I Statucie Litewskim (kodeksie prawa feudalnego) dla terytorium Wielkiego Księstwa Litewskiego zawarł przepisy dotyczące ochrony zasobów przyrody, gdzie zakazano prowadzenia gospodarki rolnej przy obszarach, w których występował bóbr. W prawie tym zakazano również „niepokojenia” zwierząt [1, 6, 9, 12]. Z czasem jednak liczebność populacji stopniowo się zmniejszała, pomimo wydanych innych aktów prawnych. Za przyczynę spadku liczebności w XVII, XVIII i XIX wieku podaje się zmniejszenie powierzchni puszczy pierwotnych i bagien, zwiększenie obszarów użytkowanych rolniczo oraz ciągłe polowania [10, 12]. W pierwszej połowie XIX wieku stanowiska występowania bobra w dorzeczu Wisły określano jako nieliczne. Co więcej, na Wiśle w 1850 roku i na Sanie (w okolicach Leżajska) w 1861 roku widziano te zwierzęta po raz ostatni [6, 12]. W związku z faktem, że bóbr stawał się rzadkim zwierzęciem na terenie kraju, w 1921 roku uznano go za gatunek ginący i objęto ochroną ścisłą [10]. Ochrona gatunku zapoczątkowała powolny wzrost polskiej populacji bobra [6], jednak jej stan do połowy lat 30. XX wieku (okres międzywojenny) nie był dokładnie znany – przypuszczano, że w północno-wschodniej części Polski żyło zaledwie kilkadziesiąt osobników [10]. W 1928 roku w dorzeczach Prypeci i Niemna stwierdzono występowanie jedynie 235 osobników [12]. W trakcie trwania II Wojny Światowej liczebność bobrów ponownie gwałtownie spadła. Zmiana granic kraju po wojnie sprawiła również, że ostoje, w których występowały bobry, znalazły się poza obecnymi granicami, powodując dalsze zmniejszenie się polskiej populacji [6]. W literaturze podaje się, że w powojennej Polsce niewielkie populacje ostały się na rzece Pasłęce, Marysze i Czarnej Hańczy [3, 4, 18], a całkowita polska populacja w 1958 roku wynosiła jedynie 130 osobników [6]. Natomiast pod koniec lat 60. XX wieku w północno-wschodniej części kraju było już kilkaset sztuk osobników. Wzrost ten spowodowała zarówno ochrona, jak i migracje ssa-ków z dorzeczy Niemna [3, 4, 6].

Ważnym krokiem mającym na celu przywrócenie bobra europejskiego w Polsce było zatwierdzenie i wprowadzenie Programu Aktywnej Ochrony Bobra Europejskiego w 1974 roku, będącej inicjatywą

prof. Wirgiliusza Żurowskiego. Program realizowany był przez Polską Akademię Nauk w Popielnie oraz Polski Związek Łowiecki. Pierwsze wsiedlenia w ramach tego programu przeprowadzono w latach 1975–1986 w zlewni Wisły oraz w dorzeczu Odry w latach 1974–1986. W ciągu kilkunastu lat na wymienionych obszarach wprowadzono łącznie kilkaset osobników, które pochodziły z odłowów na Suwalszczyźnie i hodowli w Stacji Badawczej PAN w Popielnie [np. 3, 4, 6]. W latach 1980–1985 reintrodukowano gatunek na obszarze Beskidu Niskiego [20], a na początku lat 90. XX wieku w Bieszczadzkim Parku Narodowym [5, 6]. Opublikowane w 2014 r. wyniki badań genetycznych [2] wykazały, że populacje występujące w północno-wschodniej i zachodniej Polsce różnią się między sobą (zmiany w mtDNA i mikrosatelitach). Polskie bobry mają genotypy pochodzące zarówno ze wschodu, jak i z zachodu Europy. Przyczyną takiej sytuacji może być możliwość występowania w Polsce jednej z populacji reliktowych bobra europejskiego, migracje osobników z zachodu (Niemiec) oraz słaba dokumentacja historyczna przesiedleń osobników [2].

W 1977 roku w Polsce populację szacowano na 500 osobników, w 1982 na 1800 osobników, a inwentaryzacja przeprowadzona na przełomie 1993 i 1994 roku wykazała, że na ziemiach polskich było w owym czasie już 7400 osobników [3, 4]. Analizując wzrost liczby osobników na przestrzeni lat można stwierdzić, że reintrodukcja powiodła się. Potwierdza to również fakt, że gryzonia można obecnie zaobserwować prawie na całym obszarze kraju [np. 3, 21]. Spośród wielu krajów europejskich, w których z sukcesem przeprowadzono programy reintrodukcji, oprócz Polski można wymienić np. Austrię, Hiszpanię, Niemcy czy Szwecję. Wzrost populacji gatunku w Europie sprawił, że wg kategorii IUCN posiada on obecnie status LC, czyli takson najniższej troski [22].

Chroniony zarówno prawem krajowym [15, 16], jak i prawem międzynarodowym [np. 6] gatunek w ostatnich latach znów stał się gatunkiem łownym [15]. Jeśli więc zwierzę jest prawnie chronione, to dlaczego można otrzymać zezwolenie na jego polowanie? Powodem są „konflikty” na podłożu człowiek - bóbr [np. 18]. Pomimo wykazanych pozytywnych aspektów będących wynikiem działań bobra, np. mała retencja, wzrost bioróżnorodności [np. 4, 24], najczęściej w środkach masowego przekazu zwraca się uwagę na szkody powodowane przez bobra. Należy do nich choćby zgryzanie drzew w sadach, niszczenie grobli czy zgryzanie drzew w lasach, podtapianie pól i łąk, straty w płonach upraw roślin okopowych i zbóż [np. 4, 8, 17, 18]. Aby nie zaprzepaścić ogromu pracy wło-

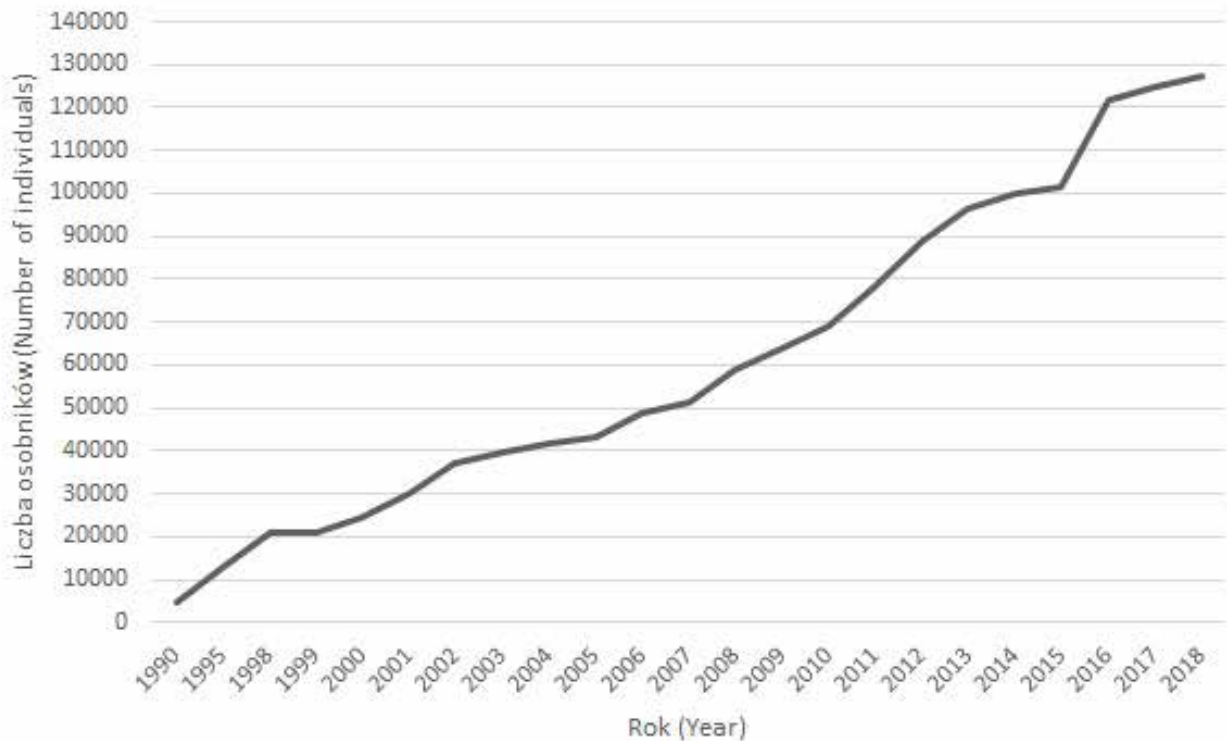
zonego w odtworzenie polskiej populacji, konieczna jest edukacja polskiego społeczeństwa o pozytywach obecności bobrów w środowisku, a także badania naukowe nad pojemnością siedlisk, które pozwolą na wydawanie zezwoleń w uzasadnionych przyrodniczo i gospodarczo przypadkach.

Obecny stan populacji w Polsce

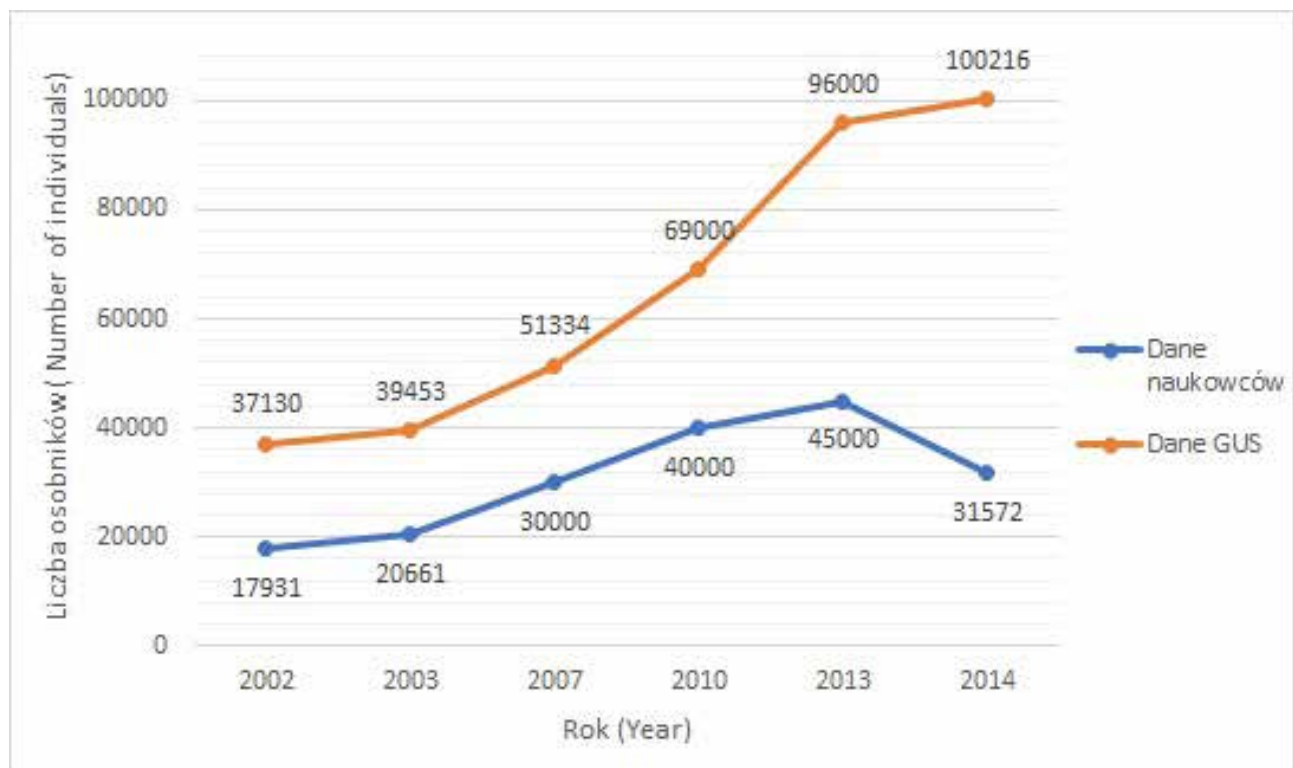
Ochrona, ciągły dostęp do pokarmu, nieliczni naturalni wrogowie, a także zmniejszenie zapotrzebowania na produkcję futer z bobrów są czynnikami wpływającymi na wzrost liczebności gatunku w Polsce [8]. Potwierdzają to dane podawane przez GUS (Główny Urząd Statystyczny) [25] – w ciągu 28 lat liczebność bobrów wzrosła z 5000 do 127 173 (Ryc. 2). Jednak istnieje możliwość, że dane podawane przez GUS są zawyżane, ponieważ nie ma wypracowanej dobrej metody inwentaryzacyjnej [1]. W statystyki wliczane są zarówno zamieszkałe, jak i porzucone stanowiska, stąd dane te są odgórnie obciążone pewnym błędem [1]. Przeszacowanie lub pomijanie stanowisk bobrowych również może wpływać na różnice w podawanych danych. Co więcej, dane pochodzące od naukowców i Wojewódzkich Konserwatorów Przyrody również nie zawsze są ze sobą zgodne [3, 4]. Wynika z tego, że z wielu powodów może dochodzić do rozbieżności w podawanych danych dotyczących populacji bobra europejskiego w Polsce [1, 3, 4]. Jednym z powodów może być przyjęcie, że rodzina bobrowa składa się z 10 osobników, choć osobników może być mniej [3, 4, 12], innym wliczenie porzuconych stanowisk [3, 4]. W takich przypadkach o przeszacowanie nietrudno. Rozbieżności w liczbach podawanych z różnych źródeł – prac naukowców, danych GUS [3, 4, 8, 13, 25] – są niejednokrotnie bardzo wysokie (ryc. 3), np. różnica wynosząca 29 000 osobników [4, 25] lub 50 000 osobników [8, 25]. W raporcie z inwentaryzacji bobra europejskiego w Polsce z 2014 roku stwierdzono występowanie 8 533 rodzin bobrowych i 31 572 osobników w 15 województwach [13]. Nawet zaokrąglając liczbę osobników do 40 000 (doliczając nieuwzględnione województwo dolnośląskie) widoczna jest ogromna rozbieżność między tym raportem a danymi GUS z 2014 roku [13, 25] – ponad 60 000 osobników. Z punktu widzenia ochrony gatunkowej ciekawy jest obserwowany spadek liczebności osobników pomiędzy rokiem 2013 a 2014 (ryc. 3) wg danych naukowców [8, 13]. Jest kilka możliwych powodów tej zmiany, choć dotyczą one głównie lokalnych populacji. Te zmiany obejmują: lokalne starzenie się populacji; spadek tempa wzrostu liczebności populacji, który spowodowany jest zbyt dużym

zagęszczeniem osobników; wzrost konkurencji o areal czy intensywne migracje bobrów [8]. Jednak najbardziej adekwatnym powodem spadku liczebności wg danych naukowców można uznać m.in. odstrzał

około 8 000 osobników w 2013 i 2014 roku [18]. W przeciwieństwie do danych naukowców, dane GUS nie prezentują spadków liczebności osobników – od 1990 roku liczebność stale wzrasta (Ryc. 2).

Ryc. 2. Liczebność osobników bobra europejskiego w Polsce w latach 1990-2018 [wg danych z 25].

Ryc. 3. Różnica pomiędzy danymi naukowców a danymi GUS dotyczącymi liczebności osobników bobra europejskiego w Polsce [wg danych z 3, 4, 8, 13, 25].

P

rzylaszczka pospolita (*Hepatica nobilis* Mill.). Fot. M. Olszowska.

WIOSNA NA MAZURACH
W OBIEKTYWIE MARII OLSZOWSKIEJ

wiazdnica wielkokwiatowa (*Stellaria holostea* L.). Fot. M. Olszowska.

Z

awilec gajowy (*Anemone nemerosa* L.). Fot. M. Olszowska.

Wydaje się to mało prawdopodobne. Czy więc można przez to uznać, że dane prezentowane przez GUS nie są poprawne? Zdaniem naukowców już w 2010 roku polska populacja się stabilizowała [np. 4], więc można uznać, że dane GUS mogą uzasadniać, oprócz wypłat odszkodowań, wydawane pozwolenia na odstrzał. Na początku 2020 roku poinformowano o zgodzie na planowany odstrzał 1465 bobrów w województwie Mazowieckim wydanej przez Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska w Warszawie celem zmniejszenia szkód powodowanych przez gryzonie w tym województwie [23, 24]. Zdaniem eksperta dr Andrzeja Czecha działanie to w niczym nie pomoże, ponieważ konieczna byłaby redukcja 80–90% polskiej populacji [24].

Niezaprzeczalne jest, że bóbr europejski jest obecnie pospolicie występującym gatunkiem w Polsce. Jednak w związku z dużymi rozbieżnościami w danych dotyczących liczebności populacji bobra europejskiego w Polsce trudno oszacować, jaka jest faktyczna liczba osobników. Aby odpowiedzieć na to pytanie konieczne jest wypracowanie dobrej metody inwentaryzacyjnej, a w następstwie jej wykonanie. Obecnie można przyjąć, że populacja składa się z ponad 127 000 osobników, jednak przyjmując tę wartość należy brać pod uwagę zawyżanie liczebności w celu nakłonienia do prowadzenia odstrzałów [1].

Bibliografia

1. Bereszyński A., Homan E. (2007) Występowanie bobra europejskiego (*Castor fiber* Linnaeus, 1758) w Poznaniu. *Nauka Przyroda Technologie*, 1, 2: 1–43.
2. Biedrzycka A., Konior M., Babik W., Świsłocka M., Ratkiewicz M. (2014) Admixture of two phylogeographic lineages of the Eurasian beaver in Poland. *Mammalian Biology* 79: 287–296. DOI:10.1016/j.mambio.2014.04.005
3. Czech A. (2007) Krajowy plan ochrony gatunku: bóbr europejski (*Castor fiber*). Opracowanie planów renaturyzacji siedlisk przyrodniczych i siedlisk gatunków na obszarach Natura 2000 oraz planów zarządzania dla wybranych gatunków objętych Dyrektywą Ptasią i Dyrektywą Siedliskową, Kraków.
4. Czech A. (2010) Bóbr – budowniczy i inżynier. Fundacja Wspierania Inicjatyw Ekologicznych, Kraków.
5. Derwich A. (2000) Bóbr europejski w Bieszczadzki Parku Narodowym i jego otoczeniu. Monografie Bieszczadzkie. Tom IX, Ośrodek Naukowo-Dydaktyczny BdPN Ustrzyki Dolne: 205–218.
6. Derwich A., Brzuski P., Hędrzak M. (2007) Bóbr w biotopach Bieszczadów Wysokich. Akademia Rolnicza. Zespół Metod i Organizacji Hodowli Zwierząt Gospodarskich i Wolno Żyjących, Kraków, s.112.
7. Dyrektywy Rady 92/143/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory.
8. Giżejowski Z., Goździewski Z. (2016) Zarządzanie populacją bobra europejskiego *Castor fiber*. Zarządzanie populacjami zwierząt. SGGW. Polski Związek Łowiecki, Warszawa: 61–69.
9. Gloger Z. (1958) Encyklopedia staropolska ilustrowana, t. 1, Warszawa, s. 182–183.
10. Graczyk R., Bereszyński A., Bessmann J., Klejnotowski Z., Krzysiak I., Sikora S., Śmiełowski J. (1985) Restytucja bobra europejskiego (*Castor fiber* Linnaeus, 1758) w Wielkopolsce – introdukcja, liczebność i rozprzestrzenianie. *Kronika Wielkopolski* 4, 39: 107–134.
11. Klich M., Jarek S. (2013) Dolina Sanu jako środowisko występowania bobra europejskiego (*Castor fiber*) – bóbr i człowiek – nie zawsze łatwe współistnienie. W: Krupa J. (red.). Ochrona środowiska, krajobraz przyrodniczy i kulturowy Pogórza Dynowskiego a rozwój turystyki. ZGTPD. Dynów: 175–186.
12. Panfil J. (1960) Bóbr zwierzę ginące w Polsce. *Polska Akademia Nauk w Krakowie, Zakład Ochrony Przyrody*, 17, s.67.
13. Przybycin P. (red.). (2015) Inwentaryzacja stanowisk bobra europejskiego *Castor fiber* na obszarze Polski. Etap II: wykonanie inwentaryzacji stanowisk bobra na terenie Polski, z wyłączeniem województwa dolnośląskiego. Raport końcowy. EMPEKO, Poznań.

14. Rakowska R., Stachurska-Swakoń A. (2020) Długoletnia działalność bobra europejskiego *Castor fiber* a zmiany w przebiegu koryta potoku Syhłowaciec (Bieszczadzki Park Narodowy) – wstępne wyniki badań. *Roczniki Bieszczadzkie* 28: 109-119.
15. Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 16 grudnia 2016 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt (Dz.U. 2016 poz. 2183).
16. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2004 nr 92 poz. 880).
17. Wajdzik M., Kubacki T., Tomek A. (2013) Szkody wyrządzane przez bobra europejskiego *Castor fiber* w gospodarce rolnej, leśnej i rybackiej w Małopolsce. *Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej* 15: 131–137.
18. Wróbel M., Krysztofiak-Kaniewska A. (2020) Long-term dynamics of and potential management strategies for the beaver (*Castor fiber*) population in Poland. *The European Zoological Journal* 87: 116–121. DOI: 10.1080/24750263.2020.1727969
19. Wydra W., Rzepka W. R. (1995) *Chrestomatia staropolska: teksty do roku 1543*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
20. Zbyryt M., Zbyryt A. (2013) Rekolonizacja Magurskiego Parku Narodowego przez bobra europejskiego *Castor fiber* – 27 lat po reintrodukcji. *Parki Narodowe i Rezerваты Przyrody* 32: 79–88.

Źródła internetowe

21. Atlas ssaków Polski [<http://www.iop.krakow.pl/Ssaki/gatunek/61>]; dostęp: 19.07.2020 r.
22. Batbold J., Batsaikhan N., Shar S., Hutterer R., Kryštufek B., Yigit N., Mitsain G. & Palomo L. (2016) *Castor fiber* (errata version published in 2017). *The IUCN Red List of Threatened Species 2016*: e.T4007A115067136. <http://dx.doi.org/10.2305/IUCN.UK.2016-3.RLTS.T4007A22188115.en>. Downloaded on 08 May 2019.
23. Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska [<http://warszawa.rdos.gov.pl/ograniczenie-szkod-powodowanych-przez-bobry-6>]; dostęp: 20.07.2020 r.
24. Jurszo R. (2020) W mazowieckim chcą zabić bez sensu 1500 bobrów. Ale nie ma chętnych do polowania na nie [<https://oko.press/w-mazowieckim-chca-zabic-1500-zwierzat/>]; dostęp: 19.07.2020 r.
25. Mały Rocznik Statystyczny Polski 2000-2019 [stat.gov.pl]; dostęp: 18.07.2020 r.